

BARN I SORG OG KRISE

Av AUDUN ASKIM

Askim har utdanning som kateket og spesialpedagog. Han har arbeidet som anleggsprest i Statoil. Askim har arbeidet mye med barn, unge og voksne som har opplevd sorg og kriser av ulik art. Han har siden 2001 vært tilsatt i videregående team ved PP-tjenesten i Ålesund.

Barn utsettes for ulike situasjoner som kan fremkalle sorg- og krisereaksjoner. Denne artikkelen handler om barnets møte med døden. Døden opplevs og bearbeides ulikt avhengig av barnets alder og situasjon, og kunnskap om dette gir voksne omsorgspersoner mot til å komme barnet i møte når det strever som tyngst. Barn i sorg trenger trygge voksenpersoner som ser og ivaretar dem, men som samtidig er i stand til å akseptere at barna beveger seg inn og ut av sorgens landskap.

INNLEDNING

Det ville vore fint om sorg va' uoppfunne, tenk om smerten hadde tapt og va' no overvunne...

Slik skriver Bjørn Eidsvåg i åpningen av en av sine sanger, og jeg tenker: Vi har lov til å drømme om en verden hvor små og store menneskebarn har det bedre enn realiteten tilsier. Den som har stått nær et barn som uforskyldt lider og har det vondt fordi en av deres nærmeste er blitt borte, skjønner denne drømmen, og bærer den med seg som en lengsel; «Tenk om... enn om... jeg kunne ta børen fra små skuldre, trøste med ord om at dette vil gå over, tørke tårene og si at snart vil du våkne og så var alt bare en vond drøm... og ingen skal få gjøre deg noe vondt noen gang igjen...» *«Det ville vore fint... men de' e'kje sånn de' e' , min venn!»* Verden er ikke slik! Smerten og sorgen er en del av prisen vi må være villig til å betale når vi våger å bli glad i et annet menneske som blir borte for oss. Det er bare så meningsløst vondt å være vitne til små menneskebarn som aldri «valgte å bli glad i», som bare er det, og som så blir fratatt muligheten til å fortsette å være det!

Livet er en gåte, og døden gjør det ikke akkurat lettere å løse den gåten. Det er i dette smertens landskap jeg vil prøve å ta med leseren gjennom denne artikkelen.

SORG OG KRISE – AVGRENSNING OG DEFINISJON

Jeg har møtt barn og ungdom i ulike kriser. Samlivsbrudd og familiehavari er eksempel på en kritisk og sorgtung hendelse i mange unge menneskers liv. Jeg har også møtt noen som både har erfart foreldrenes samlivsbrudd, for deretter å oppleve at en av foreldrene dør fra dem. Ei jente som nylig hadde opplevd dette fortalte meg en opplevelse i etterkant av at hun mistet pappaen sin. Læreren skulle forsøke å si litt til klassen om det å miste noen, og prøvde seg på en sammenligning mellom sorg ved samlivsbrudd og sorg ved død. Da denne jenta ville fortelle meg om denne episoden formelig lynte det ut av øynene hennes:

De har ikke peiling... det går ikke an å sammenligne skilsmisse og død... de er helt fjerne som tror dette handler om noe av det samme... Før kunne jeg jo besøke pappa så ofte jeg ville... annenhver helg var jeg der fast... nå får jeg aldri se ham mer! Aldri!

Vi tror vi vet noe om hva som er verst og hva som oppleves mer eller mindre vondt i en sorgsituasjon, og vi kan så lett komme i skade for å sammenligne og gradere sorgen. Men hvem har gitt oss rett til dette? Møter med ungdom i en eller annen form for opplevd livskrise har gjort meg varsom med ordene mine, og særlig med ord som kan virke graderende eller devaluerende. Jeg ser at det finnes spor av fellestrekk i flere slike situasjoner, men jeg vokter meg vel for å nevne disse i møte med den sørgende.

Når jeg velger å skrive om *sorg ved død* er det for å avgrense målgruppen og for å prøve å si noe om det fagfeltet jeg har mest kunnskap om og erfaring med. Astrid Aas skriver om Sorgrupper for barn og unge i en annen artikkel i dette nummeret av Skolepsykologi. Erfaringene våre fra disse gruppene er at når barn og unge selv får fortelle hvordan de opplever sorgen og tapet skapes det ofte gjenkjennelse og aksept hos de andre i gruppen. Da er det de unge selv som deler sin smerte, og ikke vi lederne som prøver å finne ord for hva som er normalt eller ikke i en slik situasjon. De som selv er i sorg skaper åpenhet for både sammenligninger og ulikheter, og ingen eier fasiten!

Mange har gitt sine definisjoner til sorgen. Jeg velger å la presten og forfatteren Karsten Isachsen komme til orde med sin beskrivelse av hva som skjer når et menneske dør, og noen blir tilbake (fritt gjengitt):

Når et menneske dør, så skjer det på et øyeblikk, i utvendig skikkelse. Men den egentlige tapsopplevelsen skjer i fortsettelsen, når jeg må ta en personlig konsekvens av det fortvilte som har skjedd og la den jeg er glad i dø i mitt innvendige landskap. Det er det vil kaller sorg, som er en forkortelse. Det hele ordet heter sorgarbeid. Å bære det kjæreste jeg hadde

ut av mine fremtidsdrømmer; ut av håpene, det er den etsende smerten som blir min når den jeg holder av dør.

(Karsten Isachsen; Livsglede – en huspostill)

Dette er voksenspråk, med adresse til voksne i sorg, men i praksis er dette også barnets skjebne; å måtte løfte en mor eller en far, en bror eller en søster, ut av sin egen fremtid, og vite at fra nå av skal jeg vokse videre uten å ha denne nærpersonen ved min side.

– *Mor vil ikke være der og pynte meg til konfirmasjonsdagen...*

– *Far vil aldri kunne øvelseskjøre med meg før jeg får eget førerkort...*

– *Aldri mer skal lillesøster rope på godnattklem...*

Å definere hva som skjer inne i et lite menneskebarn når det opplever slike tap er ikke enkelt. Professor Bowlby har en gang sagt at *sorgen er de psykologiske prosesser som settes i gang ved tapet av en elsket person, og som vanligvis fører til at man gir slipp på denne personen*. Dette er den naturlige prosessen, det sorgarbeidet alle mennesker må ta fatt på når de mister den de er glad i. Og med *naturlig* mener jeg å si at *sorgen ikke er en sykdom* men en normal reaksjon på tap. I hvor stor grad barnet greier å gjennomføre dette sorgarbeidet vil avhenge av mange ting, som evnen til å tåle andre psykologiske påkjenninger, tidligere erfaringer med sorg, eller hvor godt ivaretatt barnet er før det rammes, og når det rammes, for å nevne noen moment.

FORSKJELLEN PÅ BARN OG VOKSNES SORG

Kan vi si noe spesifikt om ulikheter mellom barn og voksne i møte med tap og sorg? Her kunne det vært fristende å bringe frem noen vidløftige psykologiske betraktninger omkring voksnes evne til mestring til forskjell fra barnet, som ennå er i utvikling. La meg heller slippe til et barns betraktninger. Et barn som selv har opplevd sorgen, og samtidig betrakter de voksnes kamp for å håndtere det samme tapet. (Hentet fra en artikkel i Dagbladet – Magasinet 13. des. 2001)

Voksne får en stein i magen. Vi har mer grus, liksom.

Hedda Dale (11)

Med dette utsagnet får Hedda satt på plass noe av det mest sentrale i forskjellen mellom barn og voksnes sorghåndtering – evnen til å gå ut og inn av sorgen. Som jeg skal komme tilbake til når jeg videre omtaler sorgen på ulike alderstrinn hos barn, er barnets evne til å gå inn i sorgens rom, for så å gå ut av den for en periode og være tilsynelatende uberørt, noe som både forvirrer, frustrerer og iblant provoserer oss voksne.

BARNES REAKSJONER I MØTE MED DØDEN OG KRISEN

Barns forståelse av døden på ulike alderstrinn

Jeg finner det både nødvendig og hensiktsmessig å dele barns alder i noen bolker når jeg i det følgende skal omtale barns forhold til døden. I sorglitteraturen er det, med små variasjoner, denne aldersinndelingen som går igjen hos forfatterne. Mange vil finne at denne inndelingen også samsvarer med Piaget's kognitive utviklingsteori.

I det videre velger jeg å støtte meg til litteratur av Atle Dyregrov, og bruker i særlig grad *Sorg hos barn – en håndbok for voksne* som grunnlag. Dette er ei lita og lett tilgjengelig bok som gir god innføring i dette fagfeltet, og anbefales til både fagfolk og til foreldre og andre interesserte. Det er også fra denne jeg henter aldersinndeling og noen kommentarer. For øvrig er stoffet hentet fra egne møter med barn i ulike aldersgrupper som har erfaring med døden, sorgen og savnet.

Førskolealderen 2 til 5-6 år

For barn i denne aldergruppen er det vanskelig å oppfatte døden som noe permanent og ugjenkallelig. Å forstå at den som er død vil bli borte for alltid sprenger erfaringsrammen til barnet og er uvirkelig med tanke på en endelig avskjed. Selv om barnet er til stede under begravelsen, opplever nærpersoners utrøstelige sorg og ser kisten senkes i jorden, er det fortsatt vanskelig å ta inn erkjennelsen av dette som et punktum for det videre livet. Derfor kan vi stadig møte barnet i en «ventetilstand» eller med undring om hvorfor pappa ikke kommer hjem snart...

– *Kan vi hjelpe pappa opp av grava nå...?*

Førskolebarnets daglige tilværelse er preget av gjentakelser, fra de står opp – spiser frokost – drar på barnehagen – kommer igjen – spiser middag – ser barnetv – pusser tennene – legger seg – står opp igjen osv... Dermed blir tidsbegrepet også sirkulært, og døden bare en del av det som skjer og som like gjerne kan opphøre for så å skje igjen.

Å forstå at med døden opphører alle livsfunksjoner er også en nærmest umulig tanke. Det at noen kan eksisterer uten behovet for mat og drikke og alt det vi til vanlig omgir oss med og fylles av gir liten mening.

– *Hvem gir babyen melk oppe i himmelen?*

Ei lita jente som hadde opplevd at gutten i nabohuset døde under, for oss voksne, tragiske omstendigheter, gjorde seg tanker om at dette kan hende med gutter på 8 år. Å forstå at døden er universell og kan ramme både gutter og jenter, barn og voksne, uansett alder og livssituasjon er ingen selvfølge når erfaringen handler om en *gutt på 8 år*. I møte med døden kan barn i denne aldersgruppen derfor undre seg;

– *Kunne dette skje med søstera hans også?*

Førskolebarnet er gjerne svært konkret i tanken og vil ha problemer med abstraksjon. Begrepet død er et forholdsvis abstrakt begrep som barnet ikke uten videre har en klar forståelse av. Hvis barnet i tillegg møter voksnes abstrakte språkbruk om døden blir barnet lett forvirret. Et typisk eksempel på dette er barnet som er med gjennom hele begravelsen og ser kisten med lillesøster bli senket ned i jorden, men som i ettertid blir presentert for en trøstende forklaring om lillesøster som nå er kommet til himmelen. Det er svært lang mellom et hull dypt nede i jorda og en himmel høyt der oppe med skyer, sol, måne og stjerner. Da blir barnets undring lett konkret:

– *Hvem bygger stigen som lillesøster klatrer opp for å komme til himmelen?*

På spørsmål fra pårørende om en i det hele tatt skal bruke abstrakte begrep som *himmelen* og *Gud* for å trøste små barn, har jeg gjerne svart at det må de pårørende selv ta en beslutning om, men at dette er et budskap de kan bli gjort til regnskap for og derfor bør ha et gjennomtenkt forhold til. Ikke alt lar seg forklare, noe handler om en tro som ikke kan forklares og derfor ikke besvares godt nok, men det lille barnet blir ikke mindre konkret av den grunn.

Andre begrep for døden, *som sovnet inn* eller *dratt på en lang reise*, er omskrivninger som barnet assosierer med konkrete hverdagshendelser, og derfor lett kan misforståes. Blir ikke begrepene forklart kan barnet lett få angst når det ser pappa sove middag på sofaen etter jobb – vil han våkne igjen...?, eller det får beskjed om at mamma har reist til mormor i Trondheim – vil hun noen gang komme tilbake...? Barn i denne aldersgruppen er i utgangspunktet ofte vår for atskillelser og har dårlig utviklet tidsopplevelse.

Små barn preges av såkalt «magisk tenkning», hvor de oppfatter seg selv som sentrum for begivenhetene, og med en egen evne til å påvirke sine omgivelser gjennom tanker, følelser og ønsker. Dette kan i gitte tilfeller gi barnet tro på at deres tanker om et annet menneske kan direkte forårsake dette menneskes død.

– *Lillebroren min døde fordi jeg ønsket at han skulle slutte med å skrike slik.*

– *Pappa er død fordi jeg tenkte at det var best om han ikke var her og gjorde mamma så sint.*

Disse minste barna er avhengig av voksne som har kunnskap og er tilgjengelig og gir nødvendige korrigering i forhold til tanker, ord og begrep som blir brukt omkring temaet døden. Hvis de som står barna nærmest ikke har en slik kunnskap og innsikt, er det viktig at de enten får dette fra fagpersoner de møter i denne spesielle situasjonen, det kan være presten som har ansvaret for begravelsen, ansatte i barnehagen, PP-tjenesten eller andre.

Barn har generelt sett et kortere tristhetsspenn, og hos førskolebarnet kommer dette særlig til uttrykk. Barnet er sjelden i sorgen over lengre peri-

oder, men går inn og ut av den (jmfr. Hedda – *mer grus liksom*) og dette kan forvirre og frustrere den voksne. Vi har vanskelig for å forstå at barnet kan sitte å le av barne-tv en halv time etter det har fått vite at onkel er død.

Småskolealderen 6 - 10/11 år

I denne aldersgruppen utvikles gradvis forståelsen av døden som noe ugjenkallelig, uunngåelig og universell.

- *Når du er død, så er du død*
- *Han var så gammel at han måtte bare dø*
- *Det går an at unger dør også, altså*

Barna er likevel fortsatt konkret i tanken, og trenger konkrete uttrykk som støtte i sorgarbeidet. De trenger å få være med til syning, i begravelsen, på gravstedet, og de trenger å få se bilder av den døde, få holde eller beholde ting som hørte avdøde til eller bli tatt på alvor hvis de spør omkring abstrakte ord og bilder vi voksne velger å bruke.

Gradvis utvikles også evnen til å ta andres perspektiv og utvise medfølelse med andre rundt de som også er i sorg. De blir mer opptatt av årsak og virkning og rettferdigheten i tilværelsen, og frustreres når uskyldige mennesker rammes.

- *Hvorfor er det ikke bare slemme menn og tyver som dør?*
- *Hvordan kunne dette skje med henne som var så snill?*

Skolebarnet blir gradvis mindre villig til å vise følelser, noe som særlig gir utslag hos guttene. Mange voksne blir frustrert når barna lukker seg inne med sorgen sin og ikke lar de få innsikt i tanker og følelser, men dette er en naturlig utvikling jeg tror vi voksne må respektere.

- *Jeg kan da være lei meg om jeg ikke flyr rundt og griner hele tida!*

Mellomtrinnet 10/11 år...

Fra rundt 10-årsalderen blir barnets tanker og forestillinger om døden mer abstrakt og barnet forstår mer av dødsfallets langsiktige betydning.

- *Jeg kommer aldri til å ha en storebror mer...*

Årsaker og sammenheng ved dødsfallet blir mer viktig, og det reflekteres enda mer over rettferdighet og urettferdighet. Tanker omkring skjebnen eller en Gud som står bak og styrer tilværelsen, og kan forårsake eller forhindre tragiske hendelser blir mer fremtredende.

- *Hvis den gode og allmektige Gud jeg lærte om på søndagsskolen ikke bryr seg mer...*

Barnet blir også i større grad i stand til å forstå mer av døden som noe personlig, noe som faktisk kan hende meg.

- *Hvis hun døde av kreft kan jeg også dø av kreft...*

Ungdomsalderen

Med ungdomsalderen utvikles evnen til å tenke hypotetisk og til å vurdere flere aspekt ved en hendelse.

- *Hvis behandlingen hadde kommet i gang før, kunne livet vært reddet.*
- *Dekkene på bilen var jo også ganske dårlig... og sikten var håpløs...*

Evnen til å dra paralleller eller se uoverenstemmelser ved en hendelse blir mer fremtredende.

- *Da onkel ble sjuk fikk han også vondt øverst i brystet...*
- *Politiet sa ikke noe om at bilen hadde for stor fart...*

Alt avhengig av relasjonen til den som er død, kommer tanker om eget liv fremover uten avdøde.

- *Mamma kommer aldri til å øvelseskjøre med meg.*
- *Pappa vil ikke være der for å følge meg opp kirkegulvet.*

Reaksjonene blir etter hvert mer som for en voksen, men det er viktig å huske at den unge i utgangspunktet er i en sårbar livsfase hvor det å løsrive seg og bli selvstendig er vesentlige element.

Tap av en nærpersion å støtte seg til eller bryne seg på kan i en slik fase være svært traumatisk.

VANLIGE SORGREAKSJONER HOS BARN:

Søvnvansker

Hvis barnet har blitt presentert for euforismer om døden som en evig søvn vil dette naturlig nok kunne virke inn på barnets trygghet i møte med natta og søvnen. Men barn i sorg har generelt sett vanskelig med å sovne inn om kvelden, blir ofte plaget med vonde drømmer og sover dermed urolig. Dette bør bare unntaksvis løses ved medisinerer, men heller ved å skape størst mulig grad av trygghet rundt barnet, for eksempel ved at barnet får sove i mors eller fars seng, med lyset på, slipper å legge seg før de andre en periode, osv.

Tristhet og angst

Som vi tidligere har vært inne på kan tristheten særlig for små barn oppleves som smågrus – at de går inn og ut av den med relativt kort tristhetsspenn. Andre kan i perioder virke helt utrøstelige og gråte mye. Noen barn velger å trekke seg tilbake og skjule tristheten for omgivelsene sine fordi de ikke orker oppmerksomheten. Hvis mor eller far er død blir noe av tryggheten i tilværelsen borte. Barnet kan da velge å holde tilbake sin egen tristhet og sorg for ikke å belaste den gjenlevende voksne som ser ut til å ha mer enn nok med sin egen sorg. Dette kan også handle om angst for å miste den andre av foreldrene fordi denne til slutt ikke orker å bære både sin egen og barnets sorg.

_ Hvem skal ta vare på meg da...når pappa er død, og mamma ikke orker mer...?

Angsten og frykten er noen av de vanligste reaksjonene hos barn i sorg, og kan gi seg utslag både ved adskillelser i hverdagen, ved egen eller andres sykdom, når de leser eller hører om ulykker eller krig osv. Barnet oppleves ofte svært sårbart og kan bli ekstra klengete og krevende i lange perioder.

Lengsel, savn og minner

Ved tap av nærpersoner blir gjerne savnet av daglig kos, tryggheten som bare et pappa-fang kunne gi, oppmerksomheten fra en mamma som hadde tid, svært sterkt. Savnet og tristheten blir gjerne sterkere når andre rundt barnet er glade. Barnet får gjerne behov for å dvele ved minner; se bilder i albumet hver kveld, høre fortellingen om da pappa reddet lillebror opp fra bassenget, igjen og igjen, eller lese brevet mamma skrev da hun var i syden til brevet er nærmest utslitt. Noen barn bærer også ting fra avdøde med seg over alt; slirekniven til pappa, armbåndet eller lommeørklet til mamma, og noen gjemmer ting på hemmelige steder hvor ingen kan finne det eller få tak i det. Andre kan identifisere seg med avdøde så en formelig kan se igjen ganglaget til pappa i lille gutt, eller jenta går inn i morsrollen og tar over daglige aktiviteter mor tidligere hadde ansvaret for.

I noen tilfeller har barn vært utsatt for traumatiske situasjoner i forbindelse med dødsfall. Det kan være at barnet satt i baksetet av bilen da det smalt og pappa mistet livet. Da kan barnet ha blitt utsatt for en traume det vil ha behov for hjelp til å komme ut av for å kunne ta fatt på det naturlige sorgarbeidet. Lyder som sterke smell eller hvinende bremses vil uansett kunne bringe tilbake minner om ulykken og forsterke lengsel og savn.

I sorggruppen vår på sykehuset i Ålesund har ungdommene (12-16 år.) flere ganger vært inne på det fenomenet hvor den som har mistet en nærperson synes å ha sett avdøde i rommet, hørt stemmen til avdøde eller enda til har følt at den som er død har strøket en over hodet. Dette kan virke skremmende og gi tanker om gjenferd eller spøkelser. Da er det viktig å avdramatisere opplevelsen og si noe om at dette faktisk er en naturlig sorgreaksjon som mange, både barn, unge og voksne, har opplevd i en slik situasjon. Dette handler om sorgen og savnet som er så sterkt at en nærmest kjenner på egen kropp hvordan en lengter etter den som er borte.

Sinne

Sinne er en vanlig og naturlig, men ikke alltid akseptert sorgreaksjon, og kan gå i mange retninger; Sinne mot Gud som kunne tillate at dette skjedde eller mot voksne som ekskluderer barnet fra sin sorg. Barnet kan være sint

på seg selv for ikke å ha forhindret dødsfallet, eller på andre som kan anses som ansvarlig for det som har skjedd. Sinne mot den som er død er et aspekt omgivelsene kan ha vansker med å forstå eller håndtere, men også dette må få komme frem for så å kunne bearbeides.

Det kan innimellom være vanskelig for omgivelsene (men også for barnet selv) å forstå koblingen mellom sinne og sorg når sinne kommer til uttrykk i situasjoner hvor det ikke er forventet eller akseptert. Særlig gutter kan ha vansker med å sette ord på følelsene sine og heller ta disse følelsene ut i form av sinne.

Skyldfølelse, selvbebreidelse og skam

Mange barn kan bære på en uberettiget skyldfølelse for det som er skjedd. Som nevnt kan små barn ofte koble sine egne tanker eller følelser direkte som årsak til hendelsen, men også større barn kan streve med bebreidelse for ikke å ha stilt opp nok, passet godt nok på eller varslet i tide.

– Jeg trodde isen var trygg nok, men tenkte ikke på å be henne passe seg for elveosen

Andre kan bære på skyldfølelse for ting en har sagt, tenkt eller gjort og som nå ikke kan gjøres godt igjen.

– Det siste jeg sa til henne var at hun var urettferdig og dum...

I slike tilfeller tror jeg det er viktig å lytte godt før en tar fra barnet skyldfølelsen eller gir gode råd. Barnet blir ikke trøstet ved bagatellisering fra voksne, men har behov for å forsone seg med at vi av og til sier ting til hverandre som vi skulle ønske var usagt. Samtidig må barnet få hjelp til å komme over dette siste vonde minnet og få tak i alle gode stunder og alle gode ord som tross alt har vært der.

Kroppslige plager

Jeg holder fast på at sorgen ikke er en sykdom, men vet at den ofte kan forplante seg i kroppen vår slik at vi føler oss syke. For ikke lenge siden samtalte jeg med en ung gutt som hadde mistet pappaen sin brått og tragisk. Han fikk ikke til å gråte, men kunne fortelle meg at:

– hodet kjennes ut som det vil sprenges, og brystet er så stramt...

Her var det tydelig at innstengt gråt forplantet seg i en ung guttekropp og gjorde at han følte seg alvorlig syk. Sorgen kan også «forkle seg» som vondt i muskulaturen, i magen eller rett og slett gjøre immunforsvaret dårligere og dermed gjøre barnet mer disponibel for ulike virusinfeksjoner av ulikt slag. Ikke sjelden kan barn av foreldre som døde ved sykdom kjenne på de samme symptomene som avdøde hadde under sykeleie, og bli ekstra engstelige av den grunn.

Skolevansker

I følge Dyregrov er skolevansker særlig utbredt ved foreldres død, uansett alderstrinn. Mange får vansker med sosial kontakt med andre elever (bråmodning). Som en tidligere aktiv fotballgutt som hadde mistet pappaen sin sa:

– *Jeg fatter ikke at de gidder å fly rundt etter en ball når det skjer så mye vondt i verden*

Eller jenta som hadde mistet lillesøstera si:

– *Jeg gidder ikke svare på meningsløse og tullede tekstmeldinger lengre!*

Det er ikke uvanlig at eleven får problem med oppmerksomhet og konsentrasjon, opplever skolearbeidet som meningsløst eller opplever å ha mindre overskudd og energi, med påfølgende svakere skoleprestasjoner. Disse problemene varer ofte mye lengre enn omgivelsene forventer, og kan gjøre det vanskelig for medelever å forstå, og for lærerne å ta hensyn til.

Jeg har fått i oppdrag å komme på en ungdomsskole i vår for å si noe om hvor lenge en kan forvente at sorgen varer. Kanskje kan jeg bare svare med William Worden, som en gang skal ha sagt:

– *Å spørre om hvor lenge en sorg varer er like dumt som å spørre; Hvor høyt er opp...?*

Det vi vet er at skolevansker i forbindelse med sorg er et tema hvor det ikke er ofret nok pedagogisk oppmerksomhet !

Kjønnforskjeller i sorgen

Jeg tror forskjellene i sorg er større mellom gutter og jenter enn mellom voksne

...*Det er i hvert fall kjempeskjell på broren min og meg. Han skal alltid et sted når vi begynner å snakke om pappa.* Marianne (14)

Jeg snakker jo ikke om det sånn hele tida. Det er ikke for å være tøff, men jeg orker ikke snakke om det hele tida... det orker jeg bare ikke! Petter (13)

Disse to sitatene er hentet fra en artikkel om Barn og sorg, i Dagbladet-Magasinet, 13. januar 2000, og kan være representative for hvordan gutter og jenter ofte håndterer sorgen ulikt. Selv kommer jeg aldri til å glemme møtet med en 9. klasse som hadde mistet en klassekamerat ved en mopedulykke. Da jeg kom inn i klasserommet var det som jeg kunne tegnet en sterk mellom guttene og jentene, hvor nesten samtlige av jentene gråt eller tydelig viste at de var i sorg, mens samtlige av guttene satt som saltstøtter, med klumpen i halsen og stivt stirrende øyne. I ettertid har jeg skjønt at vi den dagen prøvde vi å bearbeide sorgen på jentenes premisser, ved å snakke om det vanskelige, skrive, dikte eller tegne ut sorgen, ved å gå tur eller sitte stille i kirkebenken. I dag vet jeg hva jeg ville gjort annerledes. Jeg ville tatt med meg guttene på en fjelltopp i nærheten og bygd ein varde. Stein på

stein hadde vi da fått ut noe av det vi hadde inni oss på ein fysisk måte, vi kunne laget et produkt som sto igjen etter oss som et monument over ein kjær venn, og som var et sted en kunne komme tilbake til for å være alene eller sammen med andre for å minnes kameraten.

Atle Dyregrov bekrefter i ovenfor nevnte Dagblad-artikkel at det er forskjell på jenters og gutters sorguttrykk, og at sorghåndteringen ofte skjer på nettopp jentenes premisser. Han tror imidlertid at vi har mye å lære av hverandres måte å håndtere dette på. Jeg har derfor gått noen runder med meg selv og kommet til at jeg også ville hatt med meg jentene på toppen for å bygge varde.

AVSLUTNING

Barn og unge som opplever å miste nære pårørende har behov for å bli ivare tatt av trygge voksne. Kunnskap om hvordan barn reagerer i møte med døden, gir mot til å gå inn i barnas sorg og være slike trygge omsorgspersoner. Vi må minne hverandre om at sorgarbeid er et hardt og tidkrevende arbeid som ofte pågår lenge etter at omgivelsene har glempt tapet og sorgen.

LITTERATUR:

- Bjørklund, L. Erikson, B. (1996) *Barnet – i møtet med livets mørke sider*. Stockholm. Verbum
- Dyregrov, A. (1992) *Sorg hos barn – en håndbok for voksne*. Bergen. Sigma forlag.
- Dyregrov, A. (2000) *Barn og traumer*. Oslo. Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. Raundalen, M. (1994) *Sorg og omsorg i skolen*. Bergen. Magnat forlag.
- Edvardson, G. (1987) *Barn i sorg – barn i krise*. Oslo, Kolibri forlag
- Ekvik, S. (1991) *Skolen i møte med elever som sørger*. Oslo. Ad Notam Gyldendal
- Ekvik, S. (1996) *Tårer uten stemme*. Oslo. Verbum.
- Hansen, H. (1992) *Sorg og savn – et felles ansvar*. Oslo. IKO
- Isachsen, K. (1994) *Livsglede – ein huspostill*. Oslo. Norsk forlag.
- Jewett, C.J. (1984) *Når barn sørger*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Ranheim, U. 2002. *Vær der for meg – om ungdom, død og sorg*. Vollen. Tell forlag
- Ropstad, H. Tønnesen, L.K. (1998) *Elever i vanskelige livssituasjoner*. Kristiansand. Høyskoleforlaget.
- Simonnes, A. (1995) *Møte med barn i sorg og krise*. Volda. Det Norske Samlaget
- Sula prestegjeld (1991) *Kriseperm for grunnskolen*. Sula. Prestekontoret.
- Wirgenes, P.E. (2000) *Vil du trøste meg, Gud?* Oslo. IKO

Audun Askim

PPT i Ålesund, Rådhuset, 6000 Ålesund
E-post: audun.askim@alesund.kommune.no
Tlf. 70 16 25 00